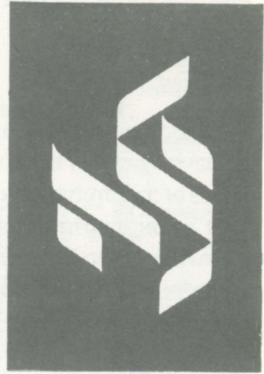

אקדמים

דיעון האקדמיה ללשון העברית שבת התשנ"ה

ערב עיון עם צאת ספרו של הפרופ' אילן אלדר: תורת הקריאה במקרא

הופעת ספרו של הפרופ' אילן אלדר **תורת הקריאה במקרא**, מסדרת "מחקרים ועיונים" של האקדמיה, צוינה בערב עיון שנערך בבית האקדמיה בטי' בטבת התשנ"ה (12 בדצמבר 1994).

מנחה הערב, הפרופ' אהרן דותן, סקר את גלגוליו של הספר המרכזי העוסק בתורת הקריאה במקרא, הדאיה אלקאר (=הורייית הקורא). הספר הזה נכתב בערבית, נתקצר בידי המחבר עצמו וזכה לתרגומים ולעיבודים רבים בעברית (תוכן עזרא, ספר טעמי המקרא, מחברות התיגיאן, עדת דבורים). בחלק מן העיבודים חלו ידיים בספר המקורי כדי להתאימו להגייה של המעבדים, שהייתה שונה מן ההגייה הטברנית שעליה נוסד הספר המקורי. הדובר הדגיש את חשיבות תגליתו של אלדר, שמצא קטע גניזה ובו יוחס הספר למדקדק הירושלמי הקראי אבו אלפרג' הרון. אלדר הוא שטבע את המונח 'תורת הקריאה במקרא' לציון ענף מיוחד זה של תורת הלשון העברית. עניינו של הספר החדש בתיאור תורתו הלשונית של בעל הורייית הקורא. משימות חשובות שעדיין ניצבות לפני הפרופ' אלדר ולפני חוקרים אחרים הן הוצאת מהדורה מדעית של הדאיה אלקאר (בנוסחו הארוך) ומחקר שיטתי של תורת הטעמים שבספר.

המשך בעמ' 5

כינוס ראשון של מליאת האקדמיה בשנת התשנ"ה דיווח על ישיבת המליאה

הזיע, הזיע, הזיעה, הזעה, הזעה הוחלט שהצורה המועדפת תהיה **הזיע** (וכן **מזיע, מזיע**) על דרך ע"ו. גם הצורה **הזיע** (וכן: **מזיע, מזיע**) מותרת. שם הפעולה יהיה **הזעה** (מותרת גם הצורה **הזעה**).

ללא

הוחלט שלא לאסור את השימוש במילה **ללא**.

תפיסה ופריסה

הוחלט לכתוב את המילים **תפיסה ופריסה** בסמ"ך, בכל משמעויותיהן (תפיסה ביד ותפיסה שכלית; פריסת לחם, פריסת מפה על השולחן ופריסת כוחות).

בי"א בכסלו התשנ"ה, 14 בנובמבר 1994, התכנסה מליאת האקדמיה לישיבה ראשונה בשנת התשנ"ה. בישיבה זו הוחלט ששמות התואר פלסטיני, פלסטינאי ייכתבו בסמ"ך ובטי"ת, והפ"א תהיה דגושה. כן הוחלט ששני שמות התואר האלה ישמשו זה בצד זה.

נושא אחר שנדון בישיבה היה דרך הנטייה של משקל פְעֻלָה. הנושא הועבר לוועדת הדקדוק לגיבוש נוסח סופי. בישיבת המליאה אושרו כמה מילים בשימוש כללי, ובהן **נְסוּעָה** (קילומטרז') ו**קִנְיָוִן** (מרכו קניות).

ועדת הדקדוק דיווחה למליאה על החלטותיה והנה מקצתן:

המילה סינר

המילה **סינר** תנוקד סִינֶר (בלא דגש).

שימושי המילים יבוא, יצוא

המילים **יבוא, יצוא** ישמשו גם לציון שם העצם וגם לציון שם הפעולה (יבוא = import, importation; יצוא = export, exportation). למשל:

הסחורה הזאת היא **יבוא** מאנגליה.

הממשלה תאסור **יבוא** בשר לא כשר.

הסחורות המוצאות לחו"ל למכירה הן **יצוא**.

יצוא התכוזים לארצות אירופה יחודש בשבוע הבא.

הרוצה יוכל להוסיף ולהשתמש גם ב**יבוא**

וב**יצוא** לציון שם הפעולה.

ועוד מן המליאה:

בישיבת נוספת של המליאה שנערכה

בכ"ג בטבת התשנ"ה, 26 בדצמבר

1994, אושרו כמה מילים, ובהן:

מְבֹאָה - (lobby) אולם כניסה בבית

מלון, בתאטרון וכיו"ב.

דְפַדְפָּה - בלוק למכתבים.

תְּכַתֵּב - העביר טקסט מוקלט לכתב;

שם הפעולה: תְּכַתֵּבוּ.

מדברי שושנה בהט

שושנה בהט שימשה מזכירה מדעית באקדמיה חצי יובל שנים (תשכ"ה-תש"ן). היקף פעילותה בכלל, ומעורבותה ותרומתה בקביעת מונחים בפרט, ראויים לכל שבח. שושנה הטביעה את חותם ידיעותיה ובקיאותה הרבה בענייני לשון בעבודתה המדעית. היא השכילה להתוודע למדעי החברה, הטבע והרפואה בוועדות המינוח המקצועיות שבאקדמיה, אף שהיו רחוקים מתחומי השכלתה האקדמית, הלשון העברית ומדעי היהדות. מונחים רבים שהציעה במקצועות אלו – אושרו במליאת האקדמיה.

טבעי אפוא ששושנה קיבלה עליה את מלאכת הכתיבה והעריכה של דפי "למד לשונך", ובמשך שנים רבות פרסמה יותר ממאה וחמישים דפים. היא פרסמה גם מאמרים חשובים על פעולות האקדמיה ללשון העברית, וניסחה ניסוח מחודש ובהיר את כללי הצירי על פי החלטות האקדמיה.

אישיותה המיוחדת חיבבה אותה על כל שדרות הציבור, החל בתינוקות של בית רבן וכלה בסטודנטים ובמורים, ששתו בצמא את דבריה. היא הסבירה פנים לכל אחד, ונענתה לכל משאלה בנפש חפצה ובסבלנות רבה. תשובותיה על שאלות הציבור הולידו בלשונו לעם חוברת חשובה פרי עטה על ענייני ניסוח. בשנים האחרונות החלה לרכז קובץ החלטות יחיד במינו, החלטות האקדמיה שהתקבלו בישיבות המליאה מיום היווסדה. בשנים תשנ"א-תשנ"ג הייתה שושנה בהט מעורכי "לשונו לעם" במתכונתו החדשה, ובשנת תש"ן נבחרה לחברה יועצת באקדמיה. עד סמוך לפטירתה המשיכה שושנה להשתתף השתתפות פעילה בעבודת ועדות המינוח המקצועיות, ואחדות מהן אף התכנסו בביתה. במלאת שלושים יום לפטירתה של שושנה בהט נערך באקדמיה מעמד זיכרון וערב עיון בד בבד שוקדת האקדמיה על הוצאת קובץ מיוחד של ענייני לשון לזכרה.

חסרונה יורגש מאוד באקדמיה ובוועדותיה; מי ייתן לנו תמורתה; יהי זכרה ברוך.

בט"ז באייר התשנ"ד, 27 באפריל 1994, התקיים דיון בבית הילל בירושלים על החלטת רשות השידור שלא לשדר שירים שיש בהם שיבושי לשון קשים. בדיון השתתפו רות אלמגור-רמון, יועצת הלשון של רשות השידור, דני רובס, משה זינגר ז"ל ושושנה בהט ז"ל. עם מותה של שושנה בהט אנחנו מביאים כאן דברים שאמרה בדיון. הדברים מובאים לאחר שעובדו עיבוד קל.

"אני נמצאת פה כמייצגת האקדמיה ללשון העברית. ייתכן שהמקום הזה לא יכירני כאן כי אני בבית הילל, ואנשים רואים את האקדמיה כבית שמאי. אולם טעות בידם. האקדמיה ממשיכה דרך ארוכה של מסורת דקדוקית, והיא מבקשת להקל ככל האפשר כבית הילל ולא להחמיר כבית שמאי. יש דוגמאות אין ספור להוכיח שכל הקביעות שקבעה האקדמיה, להקל הן באות ולא להקשות, והיא מחפשת דרך, אפילו דרך צרה, סדק לעבור דרכו כדי להכשיר את המקובל בקרב הציבור. אולם היא אינה משחררת את העברית מעול כל המצוות והחוקים המקובלים מדורי דורות, ואין אנחנו רשאים בדורנו לנתק את עצמנו מהם. מישהו כינה אותנו בשם **משטרת הלשון**. אנחנו איננו משטרה: אין לנו שיניים ואפילו שן אחת, כדי להטיל את העונשים שאנשים מתחייבים בהם בגלל התבטאויות שהם מתבטאים. אנחנו גם איננו הכנסת, המחוקקת חוקים, וכל מי שעובר עליהם ייאסר. לנו אין אפשרות לאסור את כל עברייני הלשון, כי יש מצוקת דיור בבתי הסוהר. גם איננו מתכוונים לזה. אנחנו לכל היותר בחזקת מכון התקנים. מה עושה מכון התקנים? קובע תקן. בשר מעובד על פי התקן צריך להכיל רק עשרה אחוזים של מים וכמות מסוימת של פוספטים. מי שמעוניין לאכול מוצר שאיננו על פי התקן, שיאכל. אבל חובה לקבוע תקן, כי יש צרכנים שמתעניינים בו. גם האקדמיה קובעת תקן. מי רשאי לקבוע תקן, ההמוני? האם לשון היא עניין לבחירה דמוקרטית, שהתקן נקבע בה על פי הרוב? זאת בעצם הבעיה היסודית.

ואני נזכרת במעשה בשדרות. במקרא אנו מוצאים שדרות ומשם לקוחה המילה. אבל הכול אומרים שדרות. התערב מישהו עם חברו משאל. שאלו עוברים ושבים, וכולם ענו שדרות. עד שעבר מישהו וענה שדרות. אמרו לו: "יפה מאוד, מאין אתה?" אמר להם: "אני סמעון בן סיטריט מסיכון סלוס בבאר סבע". ובכן, האם בכל דבר נערוך משאל וננהג על פי הרוב?

הלשון איננה אפנה חולפת. יש לה המשכיות, יש לה חוקים, יש לה ערך תרבותי קיים. רק אם נשמרם יוכל אדם ליהנות מכל אוצר הספרות, שהיא מורשת הדורות. אם כל אדם יתיר את הרסן וידבר ככל העולה על רוחו, אנה אנחנו באים? זה יאמר שְמלות, וזה יאמר שְמלות, זה יאמר חֲכרות, וזה יאמר חֲכרות. האומנם יש כאן חופש פעולה גמור? למה למנוע טובה מבעליה?

שפתי היא עניין שבחירה. אינני מרגישה את עצמי דון קישוט. לכל היותר יכולים לחשוב שאני מדברת עברית של שבת. לעתים רחוקות צוחקים ללשוני. לעתים רחוקות. אולי מפני הדרת שיבה. אבל אין לי שום תסביך לדבר עברית כפי שאני מדברת. עוד לא נתקלתי באדם שאיננו מבין אותי.

יש מי שרוצה להביא את הדברים עד אבסורד. המלעגים יאמרו: כמה מנוחך להגיד **נזירה** **נְכוּמר**. מי מבין מה זה נְכוּמר. איש אינו מחייב אותנו לומר נזירה נְכוּמר. החכמה היא לחמוק מן המכשלה. נאמר **כוּמר וְנזירה**, וניתן מעמד בכורה לכוּמר. ממילא לא הייתי אומרת נזירה נְכוּמר. הווי"ו הקמוצה מקומה בצמדי מילים בלבד, ואיפה שמענו שהכוּמר והנזירה הם צמד?

פעמים רבות דווקא ערפול הכוונה וטשטושה נובעים מחוסר ידיעה. כשאומרים: **האור נְכָבָה**, אינני מבינה איזה משחק מחבואים משחק כאן האור. ויש דוגמאות כאלה למכביר. פעם ביקשתי כרטיס לְכָרם אברהם, וענה לי הנהג שאין מקום שנקרא חרם אברהם. ובכן מה עשיתי? הבנתי שלא הייתי צריכה להתבטא באוזני הנהג בדרך הזאת. כשנסעתי שוב לכרם אברהם, אמרתי שאני רוצה לנסוע **עד** כרם אברהם. זה הכול. למה להתבטא בחוסר בהירות?

לעולם לא תיקבע החלטה באקדמיה בשם התקן. אבל אנחנו יודעים שיש דברים שהם הלכה לימות המשיח. ואני מאמינה באמונה שלמה בביאת המשיח, בעניין הזה לפחות. יבואו ימים אחרים. אני מחכה לתקופה שנוכל להחזיר בה עטרה ליושנה. לא צריך להתייאש. הדבר ודאי לא יהיה בדורי. אולי בדורות הבאים."

תיקון טעות
 בגיליון מספר שלוש של **אקדם** חלה טעות במדור **משולחן עבודתו של חבר האקדמיה מאת דוד טנא**. צריך להיות: *lamentably imperfect* ולא כפי שפורסם.

ט' כרמי ז"ל

בכ"ט בחודש כסלו התשנ"ה הלך מאתנו המשורר כרמי טשרני, שנודע בכינויו ט' כרמי. כרמי נבחר לשמש חבר יועץ באקדמיה בשנת התש"ן. ט' כרמי נפטר לפני שהספקנו ליהנות מן הידיעות המופלגות שלו בלשון ומהשכלתו הנרחבה. מה היה עתיד ט' כרמי לחדש – לא נדע לעולם; נשאר עמנו שיריו ותרגומיו המעולים בספרות ובתאטרון, ומהם נלמד עוד שנים רבות. הנה אחד משיריו האחרונים:

כל האמת

אָנִי שְׁקָרוּ
וְאָנִי מַחְפֵּשׁ אֶת הָאֱמֶת.
כְּמוֹ צְמֵחוֹנִי
הַמְחַפֵּשׁ עֵדֶר בְּקָר.
כְּמוֹ דִלְטוֹנִיסְט
הַמְחַפֵּשׁ קֶשֶׁת בְּעֵנָּו.
כְּמוֹ סְרִיס.
כְּמוֹ עֵגֶר
הַמְחַפֵּשׁ אֶת הַחֶגֶר.
אֶבֶל אִם תֵּאמְרֵי לִי
שְׁאֵנִי שְׁקָרוּ,
אֶעֱלֵב מֵאֵד.

מתוך ט' כרמי/אמת וחובה,
הוצאת דביר 1993

המזכירות המדעית

הוועדה למונחי הבנקאות ושוק ההון

הוועדה למונחי הבנקאות ושוק ההון הוקמה באייר התשנ"ג (אפריל 1993).

פעילות הוועדה זכתה להתעניינות בעולם הפיננסים; דיווח על ישיבותיה מתפרסם בעיתון "הארץ" ו"טלגרף", ואנשי עסקים ובנקאות מפנים אליה שאלות והצעות.

בש עשרה ישיבות הכינה הוועדה הצעה לפרק ראשון של מונחי הבנקאות ושוק ההון. בימים אלו המזכירות המדעית שולחת את ההצעה לחברי האקדמיה ללשון, למנהלי הבנקים, למרצים במחלקות לכלכלה ולמנהל עסקים באוניברסיטאות, לחברי הבורסה, למנהלי חברות הביטוח ולאנשים אחרים בתחומי הכלכלה, הכספים ושוק ההון. הם מתבקשים להעיר הערות לתיקונים ולשיפורים. לאחר שתדון הוועדה בכל ההערות שיתקבלו, תובא ההצעה לדיון ולאישור בוועד המינוח ובמליאת

האקדמיה.

הוועדה ממשיכה בעבודתה לקראת הכנת מילון מונחים מקיף בתחום החשוב הזה.

חברי הוועדה: היו"ר: גדעון להב (יו"ר בנק דיסקונט), איתן אבניאון (עורך הלקסיקון "פיננסים ובנקאות"), העו"ד בן ציון אליאש, איתן בורשטיין (בנק לאומי), בן ציון ברלב (האוניברסיטה העברית), גבי בשן (עורך העיתון "טלגרף"), מירון הכהן (היועץ המשפטי, משרד התעשייה והמסחר), אשר הלפרין (המכללה למנהל), אבי הראל (בנק הפועלים), יצחק חלמיש (חברת "כור שוקי הון"), יואב להמן (העוזר לנגיד בנק ישראל), עתניאל מרגלית (בנק לאומי), שמואל קנדל (אוניברסיטת תל אביב), יוסף שטח (בנק הפועלים). את האקדמיה מייצגים בוועדה: אהרון אמיר, ראובן מירקין ומנחם צבי קדרי. מזכיר הוועדה: גבריאל בירנבאום.

מפרסומי האקדמיה

זיכרונות האקדמיה ללשון העברית,
כרך ל"ח-ל"ט-מ' לשנים התשנ"א-
התשנ"ג, 342 עמ'.

הנושא העיקרי שהאקדמיה עסקה בו בישיבותיה בשנים האלה הוא כללי הפיסוק. כללי הפיסוק הקודמים נתקבלו בוועד הלשון בסוף שנות הארבעים, והיו מבוססים בעיקרם על הפיסוק הגרמני והרוסי. בשנת התשמ"ד כוננה האקדמיה את ועדת הפיסוק בראשות הפרופ' עוזי אורן, ובשנת התשנ"א החל הדיון במליאה. בדיונים הראשונים התפתח ויכוח פורמלי על המסמך שיהיה בסיס לדיוני המליאה (עמ' 43-51, 71-79), ואחר-כך החל דיון מפורט בכללים, סעיף אחר סעיף. בסך הכול הוקדשו לכללי הפיסוק חמש ישיבות מליאה (פירוטן בא בתוכן העניינים בראש הכרך), ואחר-כך פורסמו הכללים **ברשומות**, ונדפסו **בלשונו לעם** מד, ד (התשנ"ג), עמ' 149-173.

המתעניינים בעקרונות הפיסוק ימצאו חומר רב בזיכרונות הדברים של הדיונים. ניכרת בהם המגמה שלא לקבוע מסמרות בעניינים התלויים בטעמו של הכותב או בתחומים השייכים

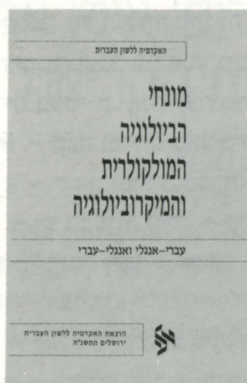
לסגנון, שכל כתב עת או בית הוצאה רשאים לקבוע בהם דרך לעצמם.

רשימת החלטות האקדמיה באה בראש הכרך, ובה מפורטים המילונים שאושרו באקדמיה והמונחים שנדונו בישיבות המליאה. כידוע, כלל המונחים שבכל מילון נידון בוועדות מקצועיות, מונחים בעייתיים נידונים גם בוועד המינוח, ורק מונחים בודדים מובאים לדיון בישיבות המליאה.

ברשימת החלטות האקדמיה באה גם רשימת המילים בשימוש כללי שאושרה במליאה. כל המילים מן הסוג הזה נידונות במליאה, ושלוש ישיבות יחדיו ברובן למילים האלה.

חשוב להזכיר גם את הדיון העקרוני שקיימה האקדמיה על הלעז בלשון העברית (עמ' 202-226). בעקבות הדיון כוננה האקדמיה ועדה למעמד בלשון העברית, וזו ממשיכה לעקוב אחרי חדירת הלעז ללשונו ולהציע דרכים לפעולה.

מילון מונחי הביולוגיה המולקולרית והמיקרוביולוגיה

מן ההקדמה למילון: רשימת מונחי הביולוגיה המולקולרית והמיקרוביולוגיה היא פרי עבודתה של ועדה שהחלה את פעולתה בשנת התשמ"ה (1984). ביסוד עבודתה של הוועדה עמד העיקרון לקבוע מונחים עבריים למונחים השכיחים במקצוע. לשם כך נקראו אנשי המקצוע לספק לוועדה את המונחים החשובים לדעתם. נוסף על מונחי הביולוגיה המולקולרית והמיקרוביולוגיה כלולים ברשימה זו מונחים באימונולוגיה ומונחים שימושיים במעבדה. אין ספק שבכל התחומים יש עוד מונחים רבים שעדיין זקוקים ללבוש עברי. הללו יושלמו במשך הזמן וייכללו עם המונחים שברשימה הזאת ועם המונחים בביולוגיה במילון כללי של מונחים במדעי החיים.

ברכות

האקדמיה ללשון העברית שולחת ברכות לד"ר גבריאל בירנבאום, המזכיר המדעי של האקדמיה, ולד"ר יוסי לשם, מרכז מכון מו"יא, לרגל קבלת התואר דוקטור.

אותיות עבריות באמנות אירופית

מאת גד בן-עמי צרפתי

בזמן האחרון לקחתי חופש (חלקי) מן העיסוק בלשון העברית בטרתה, ונכנסתי לתחום הנוגע לעברית רק "מן הצד": ביקשתי לאסוף את היצירות של האמנות האירופית (תמונות ופסלים) שיש בהן כתובות עבריות; עתה בידי למעלה ממאה תצלומים של יצירות כאלה (לא כללתי יצירות יהודיות כגון של שאגאל ושל בן-שאהן). תשאלו: מה התועלת שתצמח מעיסוק כזה? אוכל להשיב שיצירות אלו עשויות לתרום תרומה לתולדות התרבות ולשמש עדות על התעניינות הנכרים בלשון הקודש, אשר השפעתה על תרבות אירופה רבה. השפעה זו משתקפת למשל בזרם של המקובלים הנוצרים בימי הרנסנס ובגישה לכתבי הקודש של הרפורמציה ושל הקונטרס-רפורמציה; יתר על כן, יש בהן עניין לפלאוגרפיה, כשבאים להשוות את האותיות שביצירות האמנות אל האותיות שבכתבי היד ושבדפוסים השונים. אך אוכל גם להשיב שאיסוף זה הוא חסר תועלת לחלוטין, וזה היופי שבדבר – הוא מדע טהור, תורה לשמה! לרוב לא נתנו מבקרי האמנות את לבם לתופעה זו כלל, ורק בעת האחרונה כתבו עליה כמה חוקרים, כגון משה ברש, אברהם רוטן, ה' שטראוס, שלום סבר, Fredrick Hart, Ruth Mellinkoff, Irving Lavin. להם אני חב כמה מן הידיעות שיבואו להלן. הקושי הראשון שבמחקר הזה הוא שאין כל שיטה למציאת היצירות הנכללות בתחום; צריך לטיל במוזיאונים ובכנסיות בעין פקוחה ולדפדף בספרי האמנות. אולם לאחר האיסוף הראשון המצב מתחיל להתבהר, וכבר אפשר לשער במידת מה מי האמנים, ואילו הן התקופות והארצות, שאפשר לצפות בהן לשלל עשיר במיוחד. אך עדיין ההפתעות מרובות. הכתובות העבריות הנידונות מתרכזות ראשית כול בשני נושאים: הנושא האחד, התיאור של לוחות הברית (ובזה דנתי במאמר שהתפרסם לפני שנים רבות ב"תרביץ", והתפרסם שוב, בשינויים ובהשלמות, בספר "עשרת הדיברות בראי הדורות", ולא אחזור על הדברים כאן, אף על פי שאפשר להוסיף פריטים רבים על הפריטים שצינינו שם), והנושא האחר הוא התמונה של ישו הצלוב, מכיוון שבאווונגליונים (יוחנן יט, יט-כ) נאמר שעל ראש הצלב נקבעה טבלה הנושאת את המשפט "ישו הנוצרי מלך היהודים" בשלוש לשונות, עברית, יוונית ולטינית. בתיאור הצלב נכתבה בתמונות רבות רק הנוסחה הלטינית, ולפעמים

אף צומצמה לראשי תיבות, אבל בתמונות רבות אחרות רשם האמן את הנוסחה בשלוש הלשונות. פעמים נכתבה הנוסחה שבכתב עברי ארמית: "ישוע נצריא מלכא דיהודיא" (רובנס), ופעמים נכתבה לטינית: "יעזוס נרינוס רקס יודיארוס" (יאנס פליידנורף); בפסל עץ של ישו המיוחס למיכלאנג'לו, אחרי השורה העברית באות השורות היוונית והלטינית, והן כתובות מימין לשמאל כמו העברית, באותיות ראי.

מלבד שני נושאים אלו, אותיות ומילים עבריות עשויות להיכתב בתמונות רבות אחרות. מהתבוננות בתמונות יש להניח שרוב האמנים – להוציא אמנים אחדים – לא ידעו עברית, אלא העתיקו מדוגמה שמסר להם אדם בר הכי; מידת בקיאותו של אותו אדם ויכולתו של האמן ודייקנותו הן שיצרו הבדלים גדולים בין תמונה לתמונה. כאן אנו מוצאים משפטים הכתובים באותיות נאות וברורות, ולעתים אף מנוקדות ניקוד נכון, כאן אותיות שאינן מצטרפות למילים, וכאן אותיות מטושטשות מעורבות לעתים בסימנים שאינם אותיות. אפשר למצוא אף טעויות גסות והמרת אות באות דומה. על פי זמנן היצירות מתפרסות על פני המאות הטי"ו, הטי"ז והי"ח במידה שווה כמעט, ואילו במאות הי"ח והי"ט מספרן צומצם בהרבה. לא כללתי יצירות של המאה הכ"ו, ולא מצאתי יצירות שקדמו למאה הטי"ו. הדוגמאות העתיקות ביותר שבידיי הן מן השליש הראשון של המאה הטי"ו, לביאטו אנגליקו (איטליה)

בפינה אחת של אירופה ולאחים יאן והוברט ואן אייק (פלאנדריה) בפינה אחרת. ייתכנו שלושה גורמים עיקריים להתחלת פרסום היצירות בזמן הזה דווקא: האחד – הופעת היבראיסטים נוצרים גדולים, כגון יוהאנס רויכלין (1455-1522) וקונרד פליקאן (1478-1556); השני – התפשטות הדפוס; השלישי – הנהייה אחר הכרת המקרא בלשונו המקורית אשר התלוותה לרפורמציה. ביצירות שקדמו למאה הטי"ו אנו מוצאים לפעמים שרבוטים ללא משמעות המבקשים להיראות אותיות עבריות.

נביא עכשיו "צימוקים" אחדים מן החומר הנאסף. הצייר קארבאג'ו צייר את דמותו של מתי הקדוש הכותב את האוונגליון שלו, בתמונה שנועדה לאחת מכנסיות רומא. במשך הזמן הגיעה למוזאון בברלין, ושם הושמדה במלחמת העולם השנייה. לפי מסורת נוצרית עתיקה, האוונגליון הזה, בניגוד לשאר הספרים של הברית החדשה, נכתב עברית במקורו; יתר על כן, יש שטענו שעותקים עבריים עתיקים נשמרו אצל היהודים. הצייר מתאר את מתי המחזיק ספר על ברכיו, וידו כבר רשמה עליו את המילים הראשונות "ספר תולדות ישוע המשיח בן דוד בן אברהם. אברהם

הוליד...". התמונה מתוארכת לשנת 1600 בקירוב, לאחר שהאוונגליון של מתי הוצא לאור בעברית כבר שלוש פעמים (בשנים: 1537, 1555, 1599), ואולם הנוסח של קארבאג'ו שונה בפרטים קטנים מכל אחד מן הנוסחים בדפוסים האלה. אבל כבר כשלושים שנה לפניו תיאר את הנושא הזה הצייר הבלגי פראנס פורבי (Frans Pourbus), ובתמונתו נכתב האוונגליון בסורית. רואים את ראשית הטקסט של הפשיטתא

משתה בלשאצר – רמברנדט

המילון ההיסטורי ללשון העברית

גלגולו של ניב

בתכנית הרדיו **טלרדיו** שמנחה משה טימור ומפיקה אילנה ירום מתארח דרך קבע הפרופ' ראובן מירקין, קצתו מדור הספרות העברית החדשה במפעל המילון ההיסטורי. הפרופ' מירקין מציג מדי שבוע בשבוע ביטוי הרווח בעברית החדשה, ומבקש מן המאזינים לסייע בידו להתחקות אחרי מקורו. היענות הציבור רבה, ובעשרות המכתבים המגיעים לאחר השידור מוצעים הסברים למקור הביטוי, הסברים הנושאים אותנו לשפות שונות החל באנגלית וביידיש וכלה בהולנדית, בפולנית ובאלבנית.

בחרנו להתחקות הפעם אחרי הביטוי **אלמנת קש**. ביטוי זה מציין אישה נשואה שבעלה נערך מן הבית לתקופה מסוימת בשל עסקיו, נסיעות וכיו"ב.

לדוברי האנגלית אלמנת הקש מזכירה את הביטוי האנגלי *grass widow*, שמשמעותו זהה. אולם אין מתקבל על הדעת שהביטוי העברי שאינו נמצא במקורותינו הוא תרגום מן הלשון האנגלית, שהרי *grass* אינו קש אלא עשב, דשא. מתברר שהביטוי העברי הוא תרגום מילולי של הצירוף *Strohwitwe* בלשון הגרמנית. המילה *Stroh* פירושה קש (באנגלית: *straw*), ואילו *Witwe* פירושה אלמנה. כיצד מתקשר הקש לאלמנה? מקורו של הביטוי בגרמנית של ימי הביניים, כאשר הציעו אנשים את מיטתם בקש או מילאו שק בקש כתחליף למיטה. אלמנת הקש איננה אלמנה ממש, שהרי בעלה חי, אולם בהיעדרו היא מרגישה עצמה במיטתה המוצעת קש, כאילו אלמנה היא. גם **אלמן קש** הוא בבואה של המילה הגרמנית *Strohwitwer*. פינתו של הפרופ' מירקין משודרת בכל יום חמישי אחרי חדשות השעה עשר ברשת א בתכנית **טלרדיו**.

לוח הקבר של משפחת ליאופרדי

ה, ה) (כה) הכתובות מלמעלה למטה בשלוש שורות, כדברי התלמוד (סנהדרין כב ע"א): ולא כהלן כתבא למקרא... שמואל אמר: ממתוס ננקפי אאלרן. סבורים שרמברנדט למד את סדר האותיות הזה ממנשה בן ישראל, שכתבו בספרו *De termino vitae*. יש ראיות להיכרות בין הצייר לבין המלומד היהודי. כדוגמה אחרונה נביא את לוח הקבר של משפחת ליאופרדי (*Leopardi*) הנמצא ברצפת הכנסייה סנט אמברוגיו (*S. Ambrogio*). בעיר פירנצה, ובו נזכרים בלטינית שמות הקבורים והשנה 1480. באמצע, באותיות עבריות נאות, כתוב המשפט: "ינוח על משכבותיו", על פי "ינוחו על משכבותם" (ישעיהו נז, ב) בשיבוש דקדוקי כלשהו. מגמתי – להגיע לאוסף רחב של יצירות מן הסוג הזה, וללוותו בהסבר ובדיון.

ערב עיון

המשך מעמי 1

הפרופ' שלמה מורג נשא את ההרצאה המרכזית בערב העיון, ובה עסק במקומה של תורת הקריאה במקרא בתולדותיה של חכמת הלשון העברית. לעומת מסלול העיון המורפולוגי והמילוני, שהלך בו רב סעדיה גאון, תורת הקריאה במקרא מתמקדת בעיון הפונולוגי: במימוש של סימני הניקוד ובמהויות ההגייה שלא ניתן להן ביטוי בניקוד ובטעמים. המרצה סקר שני ספרים קדומים השייכים לאפיק הזה של חכמת הלשון: ספר הקולות (שפרסם נחמיה אלוני), המייצג שלב ראשוני של החכמה הזאת, ומאמר השווא, המציג משנה סדורה ועיון פונולוגי בהיר. בסיום דבריו הזכיר הפרופ' מורג כי גם בדורות האחרונים הייתה בעדות מסוימות שיטה מדורגת להוראת הקריאה, והבחינה הסופית הייתה קריאה בפסוקים הקשים בספר דניאל. הפרופ' אלדר הודה למברכיו, למרצים ולכל המשתתפים.

בהשמטת המילה הראשונה: "כתבא) דילידתה דישוע משיחא ברה דדוד ברה דאברהם. אברהם אדלו (צ"ל אולד) לאיסחק, איסחק אולד ליעקב, יעקב אולד ליהודא". פורבי כתב מילים אלו באותיות עבריות מנוקדות. הפשיטתא נדפסה לראשונה בווינה ב-1555 באותיות סוריות, ואחרי כן נדפסה באותיות עבריות בזינווה (1569) ובאנטוורפן (1571), ונראה שהצייר העתיק את הנוסחה שלו מאחת משתי המהדורות האחרונות. מקום בפני עצמו תופס האנס הולביין הזקן (1465 בקירוב - 1524), מחמת ריבוי הכתב העברי שבתמונותיו. בכמה מהן הוא תיאר את הכוהן הגדול: בתמונה אחת נראה האפוד, ועליו רשומים שמות השבטים (שמות כח, ט) ואף הציץ וכתובתו (שם כח, לו). כתובות עבריות אפשר למצוא באחרות מיצירותיו – אך התמונה שבהן היא התמונה על הנושא "הכהן הגדול דוחה את הקרבן של יויכין" (אין הכוונה ליויכין מלך יהודה, אלא לאחת הדמויות מן המסורת הנוצרית, הוא אבי מרים אם ישו): בתוך בניין המתאר את המקדש נראים יויכין והכוהן הגדול עומדים לפני מזבח שעליו נמצא דיפטיכון (שני לוחות צמודים הדומים ללוחות הברית לפי הנהוג בבתי כנסיות), ועליו כתוב: אורח צדקה ועלמות נחיית דבר(ך) / אומץ להעצים עשות רצונך) נדבר(ך) ברוגו רחם זכור יחלתנו שיבר(ך) / במשפט (אל תבוא) (ותאחז דבר(ך) אין זה אלא ראשיתו של פיוט לשלמה בן יהודה הבבלי למנחה של יום הכיפורים שבמחזור האשכנזי (ראה במהדורת דניאל גולדשמידט, עמוד 687). איני יודע מה ראה הולביין לבחור דווקא בטקסט הזה. עוד תמונה המעוררת עניין מיוחד היא "משתה בלשאצר" לרמברנדט שצוירה ב-1635 בקירוב: בתמונה נראית היד הכותבת על הקיר לעיני המלך המבוהלות את האותיות האלה: ממתוס ננקפי אאלרן אלו הן המילים "מנא מנא תקל ופרסין" (דניאל

הצצה אל מכון מזי"א

אולי תשתה כוס פולכוש?

במכון מזי"א נאספות ונחקרות תעודות העוסקות בתחיית הדיבור העברי. במאגר התעודות אפשר למצוא צרור גליות ומכתבים שנשלחו מכל קצווי תבל אל ועד הלשון שישב בירושלים. הכותבים ביקשו שישלחו אליהם את פרסומי הוועד והתעניינו בחידושי הלשון שקבע. בדברי הכותבים ניכרת התלהבות רבה, ומכל שורה ושורה עולה רצונם להשתתף בתחיית הלשון העברית הלכה למעשה.

מקצת הכותבים אף הציעו חידושים משלהם. מרבית ההצעות מעלות כיום חיוך על שפתות הקוראים, אולם יש לבחון אותן על פי תקופתן. איננו יודעים אם דן ועד הלשון בהצעות, אך יש בהן כדי לבטא את כישורי היצירה של הדוברים ואת העממיות שבעשייה בלשון.

לפנינו גלויה שנשלחה ממחוז מינסק (בילורוסיה) בשנת 1913. הכותב, ששמו אינו ברור, מבקש לקבל את חוברות ועד הלשון, ומציע את עזרתו בחידושי מילים: "בהתחקותי בשבע עינים אחר מפעלות ועד הלשון כאחד מחלוצי התרבות העברית בעירי אמרתי לפנות אל אדוני הנכבד בהצעת מלים אחדות שחידשתי... ואכן קסמה של הגלויה מתגלה בשלושים ואחד (!) חידושי המילים המוצעים. בצד כל מילה תרגומה לרוסית וליידיש ולעתים גם הסברים בעברית. הנה קצת מהצעות הכותב:

- פּוּלְכוּש - קפה (פולים מאביסיניה, מכוש היא חבש)
- פּוּלְפּוּר - קקאו (פולים מפרו)
- חֶלְקוּ - קו המשווה (חלק + קו)
- קְנָאוּר - רובה (קנה + אש)
- פּוּלְגַאי - חצי אי

מֶפֶק - מחלץ פקקים (מ'פקק), ראה: מַחַם מ'חמם', וכן מֶקֶד מ'קוד'
צְבֻמְנֶע - מכונית (צב + מונע) וראה: "שש עגלות צב", (במדבר ז, ד)

אֶדְמֶדֶע - גאולוגיה (אדמה + מדע)

סִינְצָה - תה (סין + ניצה), בתקופת ההשכלה קראו למשקה הזה "ציצי-סין"!

דרך החידוש החביבה על הכותב היא ההלחם, דרך הנפוצה גם בעברית של ימינו. במבט ראשון חידושו מוזכרים את הצירופים שנהגו בתקופת תחיית הדיבור, צירופים כגון: נעל יד (כסיה), כתב אור (צילום), מורה שעות (שעון) וכיו"ב. ואולם בחידושים שלפנינו צירוף המילים איננו מורכב משתי מילים נפרדות, אלא מצטרף למילה אחת בלבד.

זו דרישת שלום מארץ רחוקה ומתקופה אחרת, והיא קרובה כל כך ללבנו בשל התלהבותו, חושו הלשוני (וידיעותיו) של הכותב.

אנו מודים לאלינורה ולאליה פלוטקין מירושלים, שפענחו את המילים הרוסיות בצוות עובדי המכון מקבלי שכר ומתנדבים. ואלה הם:
ניצה ברק, חנה גור, נחמה דמארי, עליזה הלר, יוסי לשם, נחמה נוב, מנחם רגב, רבקה שויקי, מרדכי שילה.

